

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1\(61\).117-120](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1(61).117-120)
 УДК 658:338.436(477+4)(045)

Попович О.П.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

У статті розглянуто основні тенденції і особливості розвитку підприємств агропродовольчої сфери України та Європи, вплив пандемії COVID-19 на агропромислову сферу, а також план Європейського союзу на випадок надзвичайних ситуацій щодо постачання продовольства та продовольчої безпеки та Європейський механізм готовності і реагування на кризу продовольчої безпеки. Представлено варіанти подолання зростання цін на продовольство, сировину та посилення глобальної продовольчої безпеки у світлі російської війни. Основні дії на рівні Європейського союзу та держав-членів, які можна здійснити за допомогою існуючих інструментів без додаткових законодавчих змін.

Ключові слова: продовольча безпека, підприємництво, сталий розвиток, стале підприємництво, агропромисловий сектор, сільське господарство, продукти харчування, експорт.

Постановка проблеми. Однією з передумов на даному проміжку розвитку виступає агросектор України як один з важливих ланок економічних систем більшості країн світу та Європи. Проблема продовольчої кризи як в Україні так і в Європі породжені в першу чергу пандемією COVID-19 та ускладнена військовим вторгненням росії в Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблем розвитку підприємств агропромислового сектору України та Європи висвітлювались різними авторами Гладій М.В., Лузан Ю.А., Дем'яненко Т.І., Жосан Г.В., Піскун Л.О. та інших. Особливості впливу пандемії COVID-19 на агропромисловий сектор.

Формулювання цілей статті. Не дивлячись на те, що є велика кількість наукових праць, та проведених досліджень відомими вченими економістами та перспектив розвитку підприємств агропромислової сфери, актуальними залишаються такі питання як продовольча безпека та продовольча криза.

Виклад основного матеріалу. Українське сільське господарство досягнуло великих успіхів, адже за недовгий час Україна з країни, яка займається виробництвом зерна для власних потреб, стала одним із найбільших експортерів зерна у світі. Це не дивно ще й тому, що найменшу кількість дотацій у світі має українське сільське господарство. Наприклад, прямі субсидії для виробництва сільськогосподарської продукції в ЄС надаються на рівні 30-40%, в Росії – це складає 30% і продовжують зростати. А в Україні – сума

субсидій дуже мала, і часто з мінусом. Це дуже схоже як у Новій Зеландії і Австралії. Але все ж таки український агросектор України поступово розвивається.

Колись у Україні неможна було придбати землю та надати її в заставу банкам для залучення грошей для інвестицій. Водночас корпоративна система Європи давала можливість фермерам утворювати сільськогосподарські кредитні спілки, які згодом стали одними з найбільших банків світу, передавати ці землі в заставу банкам і отримувати хороші гроші. Попри відсутність таких механізмів в українських компаній, вони інвестували у благоустрій землі. Щоб відбулася історія успіху аграрного сектору України, українські компанії, не покладаючись на державну підтримку, працювали як вертикально інтегровані компанії по всьому ланцюгу постачання, піднімали свої стандарти, були більш прозорими, запроваджували сучасніші технології та мали можливість до залучення міжнародного капіталу. Упродовж 2019-2021 рр. у структурі збуту агропродовольчої продукції України найбільша частка у 2019р. припадає на продукцію рослинництва – 78,85% та відповідно у 2020р. - 79,11% у 2021 р. - 77,33%. Економіка України сильно постраждала від спалаху COVID-19. Загалом у другому кварталі 2020 року ВВП скоротився на 11,4% порівняно з аналогічним періодом минулого року, що призвело до скорочення ВВП до 6,5% порівняно з аналогічним періодом минулого року в першій половині року. Однак негативний вплив видається менш серйозним, ніж передбачалося спочатку, оскільки тривалий карантин був лише з березня до початку травня 2020 р. і був замінений адаптивним карантинном, який дозволив повернутися до багатьох послуг (крім

©Попович О.П., асистент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму, Мукачівський державний університет

пасажирського транспорту). Внутрішній попит також був підтриманий відновленням реальної заробітної плати (+ 4,8% порівняно з попереднім роком у червні порівняно з -0,4% у квітні) і продовженням надходження грошових переказів [5].

У зв'язку з вищевикладеним та, як зазначає економічна теорія і світовий досвід розвитку ринкових відносин, в силу викладених вище специфічних особливостей ні сільське господарство, ні продовольчий ринок не можуть бути саморегулюючими системами. Тому, якщо своєчасно не коригувати певним чином положення, то неминуче настає розбалансування попиту і пропозиції на продовольчому ринку. Це призводить до неконтрольованої зміни цін і значного погіршення становища сільськогосподарських товаровиробників.

20 травня 2020 року Комісія оприлюднила «Стратегію «від ферми до виделки» для справедливої, здорової та екологічно чистої продовольчої системи» з кінцевою метою зробити продовольчу систему ЄС глобальною моделлю стійкості на кожному з етапів ланцюга створення вартості. Встановлюються високі цілі сталого розвитку, до яких потрібно дійти до 2030 року, зменшивши: використання пестицидів і ризики від них на 50%; використання добрив не менше 20 %; продаж антимікробних препаратів, що використовуються для сільськогосподарських тварин і аквакультури, на 50%; та розміщення 25 % сільськогосподарських угідь під органічне землеробство. Але у 2020 році коронавірусна криза похитнула глобальні ланцюги поставок продуктів харчування. Продовольча система ЄС виявилася стійкою завдяки низці галузевих, національних і політичних заходів ЄС. Тим не менш, збій висвітлив деякі структурні недоліки в ланцюжку постачання продовольства в ЄС, а також доступність безпечної та здорової їжі в самому ЄС. Отже, продовольча безпека в ЄС стала пріоритетом, і в листопаді 2021 року Комісія представила своє повідомлення про «план на випадок непередбачених обставин для забезпечення продовольчого постачання та продовольчої безпеки під час кризи», що є одним із заходів, передбачених у стратегії «від ферми до столика». Подібно до цього, Французьке головування в Раді (січень-червень 2022 року) виділило продовольчу самозабезпеченість та суверенітет як одне з головних цілей у своїй програмі в сільському господарстві. [7].

План ЄС на випадок надзвичайних ситуацій щодо постачання продовольства та продовольчої безпеки та Європейський механізм готовності та реагування на кризу продовольчої безпеки Цодо

цього плану, то на випадок надзвичайних ситуацій, який є етапом до покращення готовності ЄС, передбачає об'єднаний підхід між усіма приватними та державними сторонами в ланцюзі постачання продовольства. З приватного сектору сюди входять фермери, рибалки, виробники аквакультури, переробники харчових продуктів, трейдери та роздрібні торговці, а також сектори транспорту та логістики. ЄС, національні та регіональні органи влади також будуть центральними у цьому плані. План має бути представлений Європейським механізмом готовності та реагування на кризу продовольчої безпеки (EFSCM); постійна платформа, координована Європейською Комісією, яка включає державні органи держав-членів і спирається на спеціальну групу експертів (Експертна група EFSCM). EFSCM, який об'єднує представників і дійових осіб із держав-членів та деяких країн, що не входять до ЄС, з усіх етапів харчового ланцюга, зібрався вперше 9 березня 2020 року та провів наступне засідання 23 березня 2020 року.

Група збирається періодично, а у випадку кризи – у дуже короткий термін і так часто, як це необхідно. Експертна група зосереджена на конкретних видах діяльності та комплексі заходів, які мають бути виконані в період із середини 2022 до 2024 року:

- картографування вразливостей та критичної інфраструктури ланцюга постачання продовольства, включаючи структурні питання;
- передбачення, моніторинг і оцінка ризиків: використання наявних даних (зокрема про клімат, ринки, погоду);
- координація, комунікація та співпраця: обмін інформацією, досвідом, планами при надзвичайних ситуаціях; рекомендації щодо подолання кризових ситуацій; співпраця з міжнародним співтовариством та координація.[7].

Неспровоковане вторгнення Росії в Україну забезпечило те, що продовольча безпека залишається на вершині політичного порядку денного ЄС. У березні 2022 року Версальська декларація, погоджена лідерами ЄС, закликала Європейську комісію представити варіанти подолання зростання цін на продовольство та сировину та посилення глобальної продовольчої безпеки у світлі російської війни. Комісія швидко представила пакет заходів, включений у повідомлення від 23 березня 2022 року «Захист продовольчої безпеки та посилення стійкості продовольчих систем», включаючи коротко- та середньострокові пропозиції щодо підвищення продовольчої безпеки в ЄС та третіх країнах,

зокрема в сама Україна. Основні дії на рівні ЄС та держав-членів (деталізовано у вставках нижче) можна здійснити за допомогою існуючих інструментів без додаткових законодавчих змін. Паралельно Комісія оголосила про відкладення двох довгоочікуваних законодавчих пропозицій Зеленої угоди – щодо перегляду Директиви про стале використання пестицидів (SUD), нарешті поданої в червні 2022 року, і щодо цілей відновлення природи в ЄС.

Окрім величезних людських втрат і руйнувань, неспровоковане вторгнення Росії в Україну – «житницю Європи» – спричинило проблеми з енергопостачанням і постачанням продовольства, посиливши вразливість існуючих продовольчих систем, і без того ослаблених під впливом зміни клімату та пандемії COVID-19. Побоювання перед безпрецедентною глобальною продовольчою кризою, подібною до кризи 2007-2008 років або навіть гіршою за неї, посилити хвилю для безпеки, міграції та політичної нестабільності. Шок пропозиції, спровокований блокадою українського експорту, у поєднанні з рекордними рівнями цін на енергоносії та основні товари змусив кілька країн запровадити експортні обмеження, підживлюючи ринкові потрясіння та спекулятивні операції, що призвело до непередбачуваності світового постачання продовольства. Оскільки війна триває, а ставки стають вищими, Росія все частіше використовує побоювання щодо нестачі продовольства як нову зброю у своїй гібридній війні, а продовольча безпека була на вершині міжнародного політичного порядку денного з лютого 2022 року. Реакція міжнародної спільноти, включаючи укладену за посередництва ООН і Туреччиною угоду про розблокування експорту з чорноморських портів, заспокоїли побоювання щодо неминучої широкомасштабної глобальної продовольчої кризи. Проте низка країн, які залежать від імпорту продовольства та продовольчої допомоги, залишаються дуже вразливими до нестабільності цін на продовольство та валютних курсів.

У ЄС у лютому 2022 року, ціни на продукти харчування зросли на 5,6% порівняно з лютим 2021 року. Протягом того ж місяця майже рекордно торгувалися соняшниковою олією та пшеницею. У той час як соняшникова олія добре замінна іншими рослинними оліями, пшениця – ні, оскільки є основним продуктом харчування для понад 35% населення світу. Відсутність заміності та різноманітності раціону, ймовірно, посилить тиск на ціни на пшеницю. Ціни на добрива зросли майже на 30% з початку 2022

року після минулорічного стрибка на 80%, в основному через підвищення цін на газ і сиру нафту, різке зростання попиту та експортні обмеження. Прогнози показують, що ця тенденція збережеться. Порушення міжнародних ринків Ряд країн, окрім Росії та України, вже запровадили або оголосили про свій намір запровадити певний контроль над експортом основних сільськогосподарських товарів [5].

Єгипет та Аргентина (основні імпортери української та пшениці з росії), Індія, Сербія, Молдова, Індонезія та Туреччина вводять заборону на експорт основних культур. В ЄС Угорщина оголосила про тимчасовий експортний контроль пшениці, жита, вівса, ячменю, сої, кукурудзи та соняшнику 4 березня 2022 року, вимагаючи попередньої реєстрації планованого експорту та надаючи уряду прерогативу закупівлі цих товарів.

Уроки, отримані з продовольчої кризи 2007-2008 рр., свідчать про те, що протекціоністські торговельні обмеження були суттєвим фактором майже подвоєння цін на пшеницю в той час, оскільки вони спричинили подальші спотворення ринку та посилити кризу. 24 березня 2022 року лідери G7 оголосили про свою рішучість «уникати заборони на експорт та інших обмежувальних заходів у торгівлі»[6].

Шок пропозиції на агротоварному ринку був спричинений серйозним зривом експорту зерна з України, яке переважно транспортувалося морем (95%). Закриття Азовського моря для комерційних суден, а потім військова блокада чорноморських портів призвели до майже повної зупинки українського експорту в період з березня до середини серпня 2022 року. Ініціативи щодо пошуку альтернативних сухопутних експортних коридорів відіграли важливу роль у спрямуванні частини цих товарів за межі території України та звільнення потужностей для зберігання нового врожаю, особливо до зняття блокади в серпні 2022 року. Проте структурні логістичні проблеми очевидні, а загальний обсяг товарів, які експортуються наземним транспортом (1,5–3 тонни на місяць) ніколи не досягне обсягів, що перевозяться морем (5 мільйонів тонн на місяць). Транспортні витрати також значно вищі. Крім того, був заборонений експорт деяких харчових продуктів в березні 2022 року (гречка жито, пшоно, ячмінь, цукор, м'ясо та сіль) до кінця 2022 року. Щодо виробництва, ФАО ООН думає, що від 20% до 30% українських земель, зазвичай призначення, яких для вирощування зернових, соняшнику та кукурудзи, не дадуть урожаю в наступному році. Нахабне і цільове знищення російською армією

інфраструктури та сільськогосподарських угідь все більше несе загрозу майбутнім врожам в Україні [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджено загальні тенденції та особливості розвитку підприємств агропродовольчої сфери в Україні та Європі. Варто відзначити, що в агропродовольчій галузі України домінує експорт рослинної олії, на неї припадає 24% усього українського експорту харчових продуктів. Поряд з рослинною олією

значні можливості є в переробці овочів і фруктів. Україна є провідним виробником томатної пасты. Також Україна входить до п'ятірки найбільших європейських постачальників яблучного концентрату. Частка України у світовому виробництві картоплі становить 6,2%, а завдяки своїй картоплі без ГМО Україна має хороші можливості для розвитку міцних позицій на ринку картопляного борошна та заготовок, а також для збільшення обсягів експорту картоплі до ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020. № 5. С. 6-21.
2. Дем'яненко Т. І. Сталій розвиток вітчизняних підприємств в сучасних економічних умовах. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 185-188.
3. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 7. 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154>
4. Стариченко Є. М. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. Агросвіт. 2018. № 13. С. 42–48.
5. Global food security index 2021. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>
6. The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2021. 209 pp.
7. Офіційний сайт FAO. URL: <https://www.fao.org>

REFERENCES

1. Hladiy, M. V., & Luzan, Yu. Yu. (2020). Ahrarni transformatsiyi ta selyans'ki hospodarstva v systemi prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny [Agrarian transformations and peasant farms in the food security system of Ukraine]. Ekonomika APK – Economy of agro-industrial complex, 5, 6-21 [in Ukrainian].
2. Demyanenko, T. I. (2020). Stalyy rozvytok vitchyznyanykh pidpnyemstv v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Sustainable development of domestic enterprises in modern economic conditions.]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya – Scholarly notes of TNU named after VI Vernadskyi. Series: Economics and management, 31 (70), 2, 185-188 [in Ukrainian].
3. Skydan, O. V. (2017). Prodovol'cha bezpeka yak priorytet ahrarnoyi polityky: problemy instytutsionalizatsiyi [Food security as a priority of agrarian policy: problems of institutionalization. Public administration: improvement and development]. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development, 7. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154> [in Ukrainian].
4. Starychenko, Ye. M. (2018). Prodovol'cha bezpeka krayiny yak sotsial'no-ekonomichna katehoriya [Food security of the country as a socio-economic category]. Ahrosvit – Agroworld, 13, 42-48 [in Ukrainian].
5. Global food security index (2021). Retrieved from: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index> [in English].
6. The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets. (2021). FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO [in English].
7. Ofitsyynyuy sayt FAO [Official website of FAO]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.fao.org> [in English].

Отримано 11.03.2023